
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ПРИВАБЛИВОСТІ ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРА

УДК 001.891(076.6)

ФОРМУВАННЯ НАУКОВОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ОСНОВИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

Б. В. Погріщук, доктор економічних наук, професор
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Тернопільського національного економічного університету

У статті розглянуто теоретичні, методологічні та організаційно-прикладні засади формування наукового середовища як основи розвитку інноваційної економіки; обґрунтовано вплив освітньо-наукової й інноваційної систем на процес суспільного відтворення й реалізацію науково-інноваційної функції розвитку національної економіки.

Ключові слова: наукове середовище, розвиток, інноваційна економіка.

Постановка проблеми. Одним з найважливіших завдань інноваційної економіки є розвиток її наукової сфери. В епоху глобальної економічної конкуренції зайняти гідне місце в системі світогосподарських зв'язків і в процесі загальнолюдського розвитку зможуть країни, які створять сприятливі умови для наукових досліджень та інновацій. Саме наука є національним ресурсом, здатним забезпечувати швидке зростання економіки, суверенітет і безпеку країни. Однак для цього їй потрібна адекватна підтримка з боку держави, участь якої в розвитку має бути максимально широкою, особливо в умовах транзитивної економіки [1, с. 153]. Формування інноваційного типу економіки відбувається через структурні зрушення, що досягається переважно за рахунок практичного використання нових знань для зростання обсягів суспільного виробництва, підвищення якості суспільного продукту, зміцнення національної конкурентоспроможності та прискорення соціального прогресу.

© Погріщук Б. В., 2014

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Щодо інноваційного розвитку економіки, то дане питання досліджується в працях В. П. Александрова, Ю. М. Бажала, А. С. Гальчинського, В. М. Гейця, С. С. Герасимчука, П. Н. Завліної, М. І. Крупка, А. Я. Кузнецова, О. О. Лапко, В. Г. Мединського, Б. Й. Пасхавера, В. М. Петрова, В. П. Семиноженка, Н. М. Сіренко, В. П. Ситника, В. М. Трегобчука, Р. А. Фатхутдінова, Л. І. Федулової, Й. Шумпетера, О. В. Шубравської, М. Г. Чумаченка та ін. Втім особливо актуальним в умовах глобалізаційних трансформацій є визначення та врахування домінантних складових розвитку економічної системи та обґрунтування теоретичних, методологічних та організаційно-прикладних засад їх впливу на процес суспільного відтворення й реалізації науково-інноваційної функції розвитку.

Методи дослідження. Методологічною і теоретичною основою дослідження є наукові положення фундаментальних і прикладних досліджень у галузі економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених. В роботі застосовано аналітичний, абстрактно-логічний, монографічний методи, порівняння та ін.

Метою роботи є обґрунтування теоретичних, методологічних та організаційно-прикладних засад формування наукового середовища як основи розвитку інноваційної економіки; визначення впливу освітньо-наукової й інноваційної систем на процес суспільного відтворення.

Виклад основного матеріалу. Наука, як сфера дослідницької діяльності, спрямована на виробництво нових знань про природу, суспільство і мислення й включає в себе всі умови і складові цього виробництва: вчених з їх знаннями та здібностями, кваліфікацією і досвідом, розподілом і кооперацією наукової праці; наукові установи, експериментальне та лабораторне обладнання; методи науково-дослідної роботи, поняттєвий і категоріальний апарат, систему наукової інформації, а також всю сукупність наявних знань, які виконують роль передумови, або засобу, або результату наукового виробництва.

В умовах науково-технічної революції відбувається нова, докорінна перебудова науки як системи. Щоб наука могла

задовольняти потреби сучасного виробництва, наукові знання повинні стати надбанням спеціалістів, організаторів виробництва і виконавців. Наука перетворюється в безпосередню продуктивну силу, а практична реалізація результатів відбувається через її особистісне втілення [2].

У сучасному суспільстві зростають соціальний та гуманітарний компоненти наукової й інноваційної діяльності, світоглядно-ціннісна роль освіти. Країни, що мають розвинені, по-справжньому передові науково-освітні системи, потужну інноваційну інфраструктуру, належний рівень суспільної оцінки праці освітян і науковців, характеризуються стабільністю соціальних систем і державних інституцій, високими показниками рівня життя, інтелекту, здоров'я своїх громадян, тобто належним станом людського капіталу, який своєю чергою сам стає джерелом цивілізаційного, соціального, культурного й економічного поступу.

Останнім часом дедалі більша частина валової доданої вартості формується шляхом використання знань. Саме знання сьогодні є вирішальними у забезпеченні зростання продуктивності праці. Дослідження, зокрема, свідчать, що збільшення витрат на 10% на підвищення освітнього рівня працівників сприяє зростанню продуктивності праці на 8,6%, тоді як таке саме збільшення інвестицій в обладнання дає зростання продуктивності праці лише на 3,4% [3, с. 141-142].

Знання в XXI столітті перетворюються в головний ресурс, завдяки якому структури, організації та установи можуть розвивати свою конкурентну перевагу, робити її сталою.

Подальший соціально-економічний розвиток України залежить від того, наскільки вона відповідатиме вимогам інформаційно-індустріального суспільства XXI століття, яке ґрунтується на економіці знань інноваційного типу, де спеціалізовані і повсякденні знання є джерелом економічного і суспільного прогресу [4]. В умовах інноваційної економіки відбуваються докорінні зміни у засобах та структурі виробництва, головна роль у формуванні додаткового продукту та соціально-економічного розвитку переходить від матеріальних ресурсів до інтелектуального капіталу. Основними відмін-

ностями сучасної моделі інноваційного розвитку є: 1) знання формують більшу частину створеної суспільством вартості; 2) домінування на ринку інтелектуальних продукції і послуг; 3) пріоритетність діяльності, пов'язаної із виробництвом, збереженням і використанням знань; 4) домінування в структурі трудових ресурсів суб'єктів інтелектуальної праці; 5) орієнтація на споживача; 6) превалювання швидкості науково-технічних змін над швидкістю змін у матеріальному виробництві; 7) зростання трансакційних витрат; 8) підвищення частки інформації і комунікацій у забезпеченні конкурентоспроможності підприємства, регіону, держави.

Стратегія розбудови в Україні сучасних освітньо-наукової й інноваційної систем передбачає [5, с. 84]:

- покладання в основу формування освітньої, наукової та виховної політики держави розуміння, що світогляд кожного громадянина й суспільства загалом має будуватися на міцній науковій основі, яка закладається в дошкільній освіті, формується в середній та вищій школах і в подальшому зміцнюється протягом усього життя;

- підвищення уваги до пропагування наукових знань і наукового світогляду, ознайомлення громадян із передовими досягненнями українських і зарубіжних науковців, визнання соціальної цінності наукового знання та престижу професії вчителя, викладача, дослідника;

- вимоги до сучасної, адекватної вимогам сьогодення освіти щодо формування цілісного уявлення про світ і місце в ньому активної та відповідальної особистості, здатної цілеспрямовано вдосконалювати природне та соціальне середовище і себе саму. Підвищенню ефективності наукової праці буде так само сприяти вдосконалення інноваційної діяльності в сфері освіти:

- оновлення структури та змісту освіти, навчальних програм з включенням проблематики інноваційної діяльності, впровадження нових освітніх програм і послуг, підвищення їх якості та конкурентоспроможності на основі нових технологій і комп'ютеризації;

- вдосконалення форм зв'язку науки, освіти і виробництва, розвиток діючих об'єктів інноваційної інфраструктури в системі освіти і формування нових інноваційних структур для створення єдиного наукового та навчально-методичного механізму підготовки кадрів для інноваційної сфери;

- розвиток науково-дослідного сектора вищої школи з орієнтацією його на проблеми національної інноваційної системи і підготовку молодих учених у цій галузі.

Одночасно повинні бути посилені заходи, що сприяють підвищенню якості освіти. Широкий розвиток в сучасних умовах повинні отримати навчання і перепідготовка кадрів для інноваційної діяльності, включаючи підготовку спеціалізованого профільного менеджменту для консалтингової та венчурної діяльності. Державним утворенням повинна бути додана цільова стимулююча функція, спрямована на реальні потреби економіки. Решта має носити приватний комерційний характер.

Сьогодні рівень наукових досліджень в університетах та їх взаємодія з навчальним процесом і практикою ще недостатні. Залишається низьким і рівень оплати праці наукових працівників, наукова молодь залишає університети. Бізнес не зацікавлений залучати вітчизняних вчених до розробки нової високоефективної, конкурентоспроможної продукції та технологій насамперед тому, що це потребує додаткового часу. На практиці для швидкого отримання прибутку закуповується іноземне обладнання. Стан матеріально-технічної бази наукових досліджень в більшості університетів не відповідає сучасним вимогам [6].

У 2013 р. загальний обсяг витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт власними силами організацій порівняно з 2012 р. збільшився на 0,4% і становив 11161,1 млн грн, у т.ч. матеріальні витрати – на 2,7%, капітальні витрати – на 14,9%, з них витрати на придбання устаткування – на 22,3%.

Майже чверть загального обсягу витрат було спрямовано на виконання фундаментальних досліджень, які на 95,6% профінансовано за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів. Частка витрат на виконання прикладних досліджень становила 17,2%, понад дві третини яких асигнувалися за

рахунок коштів державного і місцевих бюджетів та 17,8% – за рахунок коштів підприємницького сектора. На виконання науково-технічних розробок спрямовано 47,8% загального обсягу витрат, які на 40,9% профінансовані іноземними фірмами, 21,3% – організаціями підприємницького сектора, 20,2% і 12,2% за рахунок власних та бюджетних коштів відповідно. Частка витрат на виконання науково-технічних послуг становила 10,3% загального обсягу витрат. Більше половини загального обсягу витрат спрямовано на дослідження і розробки зі створення нових або вдосконалення існуючих видів виробів, технологій та матеріалів, 20,1% яких – на замовлення промислових підприємств [7].

Основну частину науково-технічних досягнень все-таки має замовляти попит на ринку. Коли є споживач, готовий платити за товар чи розробку, виникає замовлення, а тоді й фінансування. Однак, з іншого боку, часто винахід – непрогнозоване явище. Тут працює співвідношення: чим вищим є інтелект нації і витрати на фінансування науки, тим частіше з'являються відкриття та винаходи. І найкращого результату можна досягнути лише за опіки і комерційних, і державних структур. Тому найважливіше завдання інноваційного менеджменту – забезпечити взаємодію з інвестором.

З метою забезпечення пріоритету розвитку науки доцільно на державному рівні побудувати організаційну структуру науки на основі поєднання галузевого підходу, зорієнтованого на забезпечення загального прогресу наукових знань, і проблемно орієнтованого, що найбільше відповідає ринковим відносинам. Галузевий підхід має домінувати у сфері розвитку фундаментальних досліджень і базуватися на використанні достатньо сталих організаційних структур, а проблемно орієнтований – у галузі прикладних досліджень і розробок, для виконання яких можуть бути використані як постійні, так і тимчасові організаційні структури. Для ефективного поєднання ринку із системою науково-технічної діяльності доцільно [8]:

- здійснити чітке структурне розмежування наукового потенціалу на комерційну і неприбуткову частини: неприбуткова охоплює науку, пов'язану з безприбутковим приростом

наукових знань, комерційна – прикладні дослідження і розроблення нових технологій і продуктів;

- створити мережу головних галузевих інститутів, які разом із проведенням наукових досліджень і дослідно-конструкторських робіт мають виконувати функції координаторів розробок, моніторингу інноваційної діяльності у відповідній галузі, експертів технічного та технологічного рівня виробництва, розповсюджувачів науково-технічної інформації;

- визначити мережу державних науково-дослідних організацій, що складається з вищих навчальних закладів, науково-дослідних інститутів і наукових підрозділів у складі державних підприємств і організацій та науково-дослідних інститутів, які виконують функції головних організаторів або координаторів національних, галузевих, регіональних соціально-економічних, наукових, науково-технічних програм, із наданням їм статусу національного, галузевого чи регіонального центру;

- формувати національні наукові центри на базі науково-дослідних інститутів, які проводять фундаментальні дослідження, і забезпечувати їх не менш як на три чверті за рахунок державного бюджету.

На сьогодні недостатньо бути добрим науковцем, необхідно вміти просувати створений науковий продукт. Основою для формування інноваційної моделі розвитку економіки мають бути довгострокові прогнози науково-технічного розвитку держави та її регіонів, на основі з яких визначаються пріоритети розвитку науки і техніки та їхнє ресурсне забезпечення. На основі прогнозів слід формувати програми розвитку пріоритетних напрямків науки і техніки.

Головною проблемою інноваційного розвитку багатьох країн світу є відсутність у них наукових шкіл світового рівня і критичної маси вчених, необхідних для проведення досліджень, повністю забезпечують потреби в науковому супроводі навіть пріоритетних напрямів науково-технічної діяльності. Інтелектуальний потенціал, здатний виробляти наукові знання, в будь-якій країні обмежений, тому єдиним і продуктивним рішенням цієї проблеми може стати міжнародне науково-технічне співробітництво.

У 2013 р. кількість науковців, які виїжджали за межі України з метою стажування, навчання, підвищення кваліфікації, збільшилась на 6,7% і становила 4,4 тис. осіб, для проведення наукових досліджень – на 6,4% (6,2 тис. осіб). Разом з тим на 8,8% зменшилась кількість виїздів для викладацької роботи (435 осіб). З метою участі в міжнародних семінарах, конференціях тощо було здійснено 10,9 тис. виїздів в інші країни і проводилося 2,6 тис. таких заходів науковими організаціями та установами в Україні. Переважна більшість виїздів (92,3%) проводилась терміном до 3-х місяців, 6,8% – до одного року, 47 осіб виїжджали більш ніж на 2 роки. Кількість грантів, отриманих на наукову роботу від міжнародних фондів, порівняно з 2012 р. збільшилась на 15,7% і становила 2147, у т.ч. індивідуальних – на 38,4% (1396). Кількість колективних грантів за цей період зменшилась на 11,2% (751). Загалом число науковців, які користувалися грантами, становило 5,1 тис. осіб [7].

З метою розширення участі українських науково-дослідних установ у міжнародній науковій кооперації, створення умов для вільного доступу українських науковців до світових наукових надбань особлива увага має приділятися створенню сучасної телекомунікаційної інфраструктури. Слід надати підтримку виданню вітчизняної наукової літератури і журналів, а також розширити можливості для придбання науковими бібліотеками іноземних наукових видань.

В процесі активізації міжнародного науково-технічного співробітництва можна вирішити такі завдання, як: забезпечення доступу до міжнародного науково-технічного банку знань і інтелектуальної продукції, а також до її використання в спільних проектах; збереження або розвиток науково-технічної спеціалізації і посилення власних переваг у розподілі праці в галузі науки і техніки; виключення дублювання при проведенні досліджень; об'єднання фінансових зусиль і розділу ризиків; створення умов для вирішення глобальних проблем інноваційного розвитку; забезпечення міжнародного захисту авторських прав; посилення позицій країни в міжнародних науково-технічних проектах.

Висновки. Наукове середовище як сукупність складових наукового простору нині відіграє зростаючу роль у розвитку продуктивних сил і вдосконаленні виробничих відносин, а нові наукові дослідження виконують стимулюючу функцію суспільного виробництва.

Структурні зрушення в розвитку національної економіки можуть бути здійснені через реалізацію стратегії й механізму інституціональних перетворень, в основу яких має бути закладено зміни пріоритетів економічного розвитку в напрямі переходу від сировинної орієнтації до інноваційного типу розвитку економіки. Доцільно створювати національні та державні галузеві науково-технічні центри, які здійснюють комплексне розв'язання найважливіших науково-технічних проблем соціального призначення з урахуванням довгострокових національних пріоритетів.

Тому, одним з основних завдань сучасного етапу інноваційного розвитку економіки має стати налагодження інтеграційних зв'язків, насамперед з науковими організаціями, по проведенню комплексних досліджень у сферах, що повністю забезпечують науковий супровід пріоритетних галузей економіки та забезпечать, в перспективі, провідне місце країни в світовому економічному просторі.

Перспективи подальших досліджень вбачаються в розробці організаційно-економічного механізму секторальної взаємодії економічних суб'єктів та умов забезпечення економічного зростання.

Список використаних джерел:

1. Климович Т. Г. Методологические аспекты повышения эффективности научного труда / Т. Г. Климович // Научно-инновационная деятельность в агропромышленном комплексе : сб. научн. статей 4-й междунар. науч.-практ. конф. (20-21 мая 2010 г.) : тезисы докл. — Минск, 2010. — В 2 ч. — Ч. 1. — С. 153—154.
2. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. — 5-е изд. — М. : Политиздат, 1987. — 590 с.
3. Економічні проблеми XXI століття: міжнародний та український виміри [за ред. С. І. Юрія, Є. В. Савельєва] — К. : Знання, 2007. — 595 с.
4. Сіренко Н. М. Управління стратегією інноваційного розвитку аграрного сектора економіки України : [монографія]. — Миколаїв, 2010. — 416 с.
5. Системна криза в Україні: передумови, ризики, шляхи подолання : аналіт. доп. / Я. А. Жаліло, К. А. Кононенко, В. М. Яблонський [та ін.]; за заг. ред. Я. А. Жаліла. — К. : НІСД, 2014. — 132 с.

6. Інвестиційно-інноваційний розвиток економіки регіону: матеріали IV-го з'їзду Співки економістів України та Міжнародної науково-практичної конференції. — Під загальною редакцією В. В. Оскольського — К., 2010. — С. 168.
7. Наукова та науково-технічна діяльність в Україні у 2013 році, [Електронний ресурс] — Режим доступу — <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. Наукові дослідження в економіці, [Електронний ресурс] — Режим доступу — <http://neufom.com/ukraine/eu>

Б. В. Погрищук. *Формирования научной среды как основы инновационной экономики.*

В статье рассмотрены теоретические, методологические и организационно-прикладные основы формирования научной среды как основы инновационной экономики; обосновано влияние образовательно-научной и инновационной систем на процесс общественного воспроизводства и реализации научно-инновационной функции развития национальной экономики.

B. Pohryschuk. *Formation of the scientific community as the basis for an innovative economy.*

The article deals with theoretical, methodological and organizational principles applied forming scientific community as the basis for an innovative economy; reasonably influence of education and research and innovation systems on the process of social reproduction and implementation of research and innovation functions of the national economy are grounded.